

SUURISTA PROJEKTEISTA TAPAUSKOHTAISEEN KONSULTOINTIIN – ALKOHOLITUTKIMUKSEN JA -POLITIIKAN VUOROVAIKUTUS SUOMESSA

HEIKKI KOSKI – ESA ÖSTERBERG

Tutkimus ja päätöksenteko voivat liittyä toisiinsa monin eri tavoin. Ensiksikin päätöksenteossa kohdattu ongelma voi johtaa tutkimusprojektin käynnistämiseen tai suorastaan tutkimusraportin tilaamiseen, ja tutkimuksen valmistuttua sen tuloksia voidaan käyttää alkuperäisen ongelman ratkaisemiseen. Luonnollisestikaan päätöksenteon suhde tutkimukseen ei aina ole näin suoraviivainen; tutkimustuloksia voidaan myös pyrkiä käyttämään perusteluina päätöksille, jotka on löytö lukkoon jo ennen tutkimuksen käynnistämistä. Toisin sanoen tutkimuksen ”ensisijaisena tehtävänä ei useinkaan ole löytää ratkaisuja, vaan ajaa tieteen arvovallan tuella läpi tietty arkikokemuksen suosittelema ratkaisu, joka kuitenkin syystä tai toisesta kohtaa vastustusta” (Mäkelä 1970, 13). Tämän linjan ääripäänä ovat tilatut tutkimukset, joiden tulokset on saneltu jo etukäteen. Toiseksi, omilla ehdoillaan käynnistynyt ja läpiviety tutkimus voi tuottaa enemmän tai vähemmän sattumalta hyvinkin yksityiskohtaisia poliittisia suosituksia, jotka päätöksentekijät sitten joko hyväksyvät tai hylkäävät. Useinhan riippumattomankin tutkimuksen taustalla on jokin yleisempi poliittinen kiistakysymys, vaikka näitä kysymyksiä ei yleensä olekaan muotoiltu tarkkarajaisiksi päätöksenteon ongelmiksi. Kolmanneksi, tutkimus voi tuottaa sellaista tietoa, joka jäsentää ja selvittää sosiaalisia ongelmia, vaikuttaa julkiseen keskusteluun ja asioiden yleiseen ymmärtämiseen ja muuttaa näin päätöksenteon ulkoisia ehtoja.

Kaikissa edellä mainituissa tapauksissa tutkija nähdään tavallaan riippumattomana toimijana, joka tuottaa tutkijankammiossaan tuloksia, jotka joko tekevät mahdolliseksi jotkut ratkaisut tai suorastaan pakottavat päätöksentekijät valitsemaan jonkin toimintalinjan. Toisaalta tutkija tai päätöksentekijä voi myös toimia eri aikoina tai jonkin prosessin eri vaiheissa tutkijana, poliittisen puolueen tai painostusryhmän jäsenenä, asiantuntijana valtionhallinnossa tai jopa eduskunnan tai hallituksen jäsenenä (Mäkelä 1985). Edelleen on mahdollista, että tutkimuksen ja päätöksenteon välissä on erityisiä painostusryhmiä, jotka pyrkivät tutkimustuloksia tulkitsemalla ja muokkaamalla vaikuttamaan poliittisiin päätöksiin. Tutkimuksen ja päätöksenteon suhteita tarkasteltaessa on myös hyvä muistaa, että kumpikaan ei tapahdu tyhjiössä. Sekä tutkimus että päätöksenteko ovat kiinteässä yhteydessä kulloinkin vallitseviin ideologioihin ja poliittisiin virtauksiin.

Annettua ongelmaa ratkaisemaan pyrkivä tutkimustoiminta on ilmeisesti yhteydessä päätöksentekoon ja vallankäyttöön. Vallankäyttö ei ole suljettu pois muunlaisestakaan tutkimustoiminnasta, sillä sikäli kuin tutkimukset selkiinnyttävät ja terävöittävät yhteiskuntapoliittista keskustelua sekä tuottavat omaehtoisia päätösehdotuksia, ne saattavat antaa ylliotteen niille ryhmittymille, jotka rahoittavat tutkimusta tai kykenevät ohjaamaan sitä muilla keinoin. Erityisesti järkipäisyyteen pyrkivissä yhteiskunnissa sellaiset ide-

ologiset ryhmittymät, jotka eivät voi teettää omista arvopremisseistään lähteviä tutkimuksia, jäävät helposti alakynteen. Tältä kannalta katsottuna yhteiskuntatieteellinen tutkimus on aina vallankäytön väline.

Seuraavassa tarkastellaan suomalaisen alkoholitutkimuksen ja alkoholipoliittikan vuorovaikutusta. Ensiksi luonnehditaan hyvin lyhyesti Suomen alkoholipoliittista järjestelmää ja toisen maailmansodan jälkeistä kehitystä. Toiseksi käymme läpi alkoholitutkimuksen historiaa siitä näkökulmasta, missä määrin alkoholipoliittikkaan liittyvät kysymykset ovat olleet tutkimusten kohteina. Lopuksi olemme hakeneet vastausta kysymyseen, missä määrin alkoholipoliittisten linjanvetojen muotoilussa esiintulleet ongelmat ovat heijastuneet tutkimustoimintaan ja missä määrin muutokset alkoholipoliitikassa voidaan yhdistää tutkimuksen tuottamiin tuloksiin.

SUOMEN ALKOHOLIPOLIITTINEN JÄRJESTELMÄ

Humalahakuisuus on ollut historiallisesti dominoivaa suomalaisten alkoholin käytössä, ja humaltuminen on ollut ja on edelleenkin kulttuurisesti laajalti hyväksyttyä. Alkoholin käyttö on ollut epäsäännöllistä ja arkielämäästä irrallaan: se on keskittynyt viikonloppuihin ja kansallisiin juhlapäiviin. Asukasta kohden laskettu alkoholinkulutus on ollut varsin vähäistä, mutta kerralla nautitut määrät ovat olleet melko suuria. Alkoholijuomien nauttiminen aterioiden yhteydessä on ollut ja on edelleenkin melko harvinaista.

Suomen alkoholilainsäädäntö on perinteisesti pyrkinyt kontrolloimaan rajuja alkoholinkäyttötapoja. Yksi osa tätä perinnettä on kieltolaki, joka oli voimassa vuosina 1919–1932. Vuodesta 1932 suomalaisen alkoholipoliittikan kivijalkana on ollut valtion alkoholimonopoli.

Vuoden 1932 väkijuomalaki oli voimassa ilman merkittäviä muutoksia lähes neljä vuosikymmentä. Vuonna 1969 sen tilalle tulivat

alkoholilaki ja erityinen keskiolutlaki. Käytännössä tämä uudistus merkitsi sitä, että alkoholijuomien saatavuus lisääntyi huomattavasti 1970-luvun ensimmäisellä puoliskolla. Seuraavien kymmenen vuoden aikana alkoholipoliittikka tiukkeni jonkin verran, mutta 1980-luvun puolivälistä alkoholin saatavuus on jälleen lisääntynyt. Mainitsemisen arvoista on myös, että erityisesti 1950- ja 1960-luvulla Alko pyrki hillitsemään suomalaisten juomatapoja suosimalla viinien ja oluen käyttöä väkevien juomien kustannuksella.

ALKOHOLITUTKIMUS SUOMESSA

Yhteiskuntatieteellisesti suuntautunutta alkoholitutkimusta on Suomessa harjoitettu noin sadan vuoden ajan. Ennen 1950-lukua tutkimuksen koordinoitua tai rahoitusta ei ollut järjestetty keskitetysti. Myös kansainvälinen yhteistyö oli sattumanvaraista. Yhteiskunnallinen alkoholitutkimus keskittyi enimmäkseen historian tutkimiseen, erityisesti raittiusliikkeen ja alkoholipoliittikan historiaan.

Vuonna 1948 julkaistiin ensimmäinen kattava empiirinen juomatapatutkimus, Pekka Kuusen kirja ”Suomen viinapulma gallup-tutkimuksen valossa”. Teos perustui vuonna 1946 tehtyyn Alkon rahoittamaan gallup-tutkimukseen. Tässä teoksessa – samoin kuin lukuisissa muissa kirjoituksissaan – Kuusi kehitteli alkoholipoliittisen linjan, jossa perusajatuksena oli väkevien alkoholijuomien käyttöön perustuvan humalahakuisen juomatavan muuttaminen kultivoiduksi mietojen alkoholijuomien nauttimiseksi. Tämän alkoholipoliittisen linjan yhtenä keinona oli oluen ja viinien saatavuuden lisääminen silläkin uhalla, että se lisäisi alkoholin kokonaiskulusta (Bruun & Mäkelä 1977).

Alkoholitutkimussäätiön perustaminen vuonna 1950 tarjosi institutionaalisen perustan pitkäjänteiselle tutkimustyölle. Vuonna 1952 Alko perusti tutkimusosaston, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen, jonka teh-

tävänä oli toteuttaa säätiön suuria empiirisiä projekteja. Myös Alkoholitutkimussäätiö on Alkon rahoittama, mutta sen hallinto on Alkosta riippumaton.

Vuonna 1951 Alkoholitutkimussäätiö julkisti ensimmäisen tutkimusohjelmansa. Kettil Bruunin (1957) mukaan ohjelmaa voitiin nimittää tiedemiesten vastaukseksi alkoholipoliitikkojen hätähuudolle, yritykseksi ratkaista päivänpolttavat alkoholipoliittiset ongelmat tieteellisesti. Ohjelman jokainen projekti perusteltiin alkoholipoliittisesti. Aiheet keskittyivät Suomen kuivan maaseudun ongelmaan – ennen vuotta 1969 lainsäädäntö esti Alkon myymälöiden avaamisen maaseudulla – sekä väkevien ja mietojen alkoholijuomien eroihin. Puhdaslinjaisin esimerkki oli Pekka Kuusen kokeellinen tutkimus siitä, miten Alkon myymälän avaaminen vaikuttaisi kuivan maalaiskunnan juomatapoihin. Muista tutkimuksista mainittakoon ”Lappi ja väkijuomat” ja ”Tislattujen alkoholijuomien ja mallasjuomien vaikutukset”. Vaikka tutkimusten kysymystenasettelut olivat alkoholipoliittisesti suuntautuneita, ne tuottivat myös paljon materiaalia juomatapoja ja juomatapojen muutoksia koskevaan julkiseen keskusteluun.

Suurisuuntaisten ja alkoholipoliittikka-keskeisten tutkimusten jaksoa seurasi aika, jolloin huomiota kiinnitettiin alkoholin rooliin kulttuurissa sekä teoreettisiin ja metodologisiin kysymyksiin. Esimerkiksi Kettil Bruun (1957) kutsuu säätiön vuosien 1957–1961 ohjelmaa itsenäisyysjulistukseksi. Päivänpolttavat alkoholiongelmat eivät saa olla tutkimuksen ohjaajina, koska edeltä käsin on vaikea sanoa, mitkä kysymyksenasettelut osoittautuvat myöhemmin merkittäviksi. Tutkimuksen tehtävänä oli siis ennen kaikkea lisätä alkoholia koskevaa tosiasiatietoa. Säätiön toiseen ohjelmaan kuului mm. tutkimus alkoholipoliiklinikalla annetun hoidon vaikutusten mittaamisesta, tutkimus asennemittareiden standardisoimisesta, tutkimus Jellinekin alkoholismikaavan soveltamisesta Suomen olosuhteisiin, tutkimus perinnöllisyyden

ja ympäristön vaikutuksesta alkoholin väärinkäyttöön, laboratoriomainen pienryhmätutkimus ja A-klinikkatutkimus, jota Bruun ohjelman esittelytilaisuudessa kutsui ”ainoaksi, jolla on välitöntä käytännön merkitystä” (Bruun 1957, 203). Tämä A-klinikkatutkimus johtikin myöhemmin kokonaisen uuden hoito-organisaation syntymiseen.

Laajojen tutkimusohjelmien aika alkoi olla ohi 1960-luvulla, jolloin alettiin suosia pienen mittakaavan osatutkimuksia. Tutkimusstrategian muutos perustui ajatukseen tiedon kumuloitumisesta ja haluun julkaista tutkimustulokset nopeasti (Ahlström 1983). 1960-luvulla suomalainen alkoholitutkimus sai paljon vaikutteita amerikkalaisesta poikkeavan käyttäytymisen tutkimuksesta ja leimautumiskoulukunnan teorioista. Oltiin myös kiinnostuneita lukuisista viranomaisten kontrollitoimintaa ja poikkeavasti käyttäytyvien yksilöiden ja valtiokoneiston vuorovaikutusta käsittelevistä tutkimuksista. Voidaankin todeta, että siihen aikaan, kun vuoden 1968 alkoholilakia valmisteltiin, tutkimus oli melkoisesti etäänäytynyt puhtaasti alkoholipoliittisista kysymyksenasetteluista. Lisäksi ajatteluun vaikutti yhdysvaltalainen sosiologian perinne, jossa epävirallinen ja virallinen sosiaalinen kontrolli nähtiin erillisinä ja jossa virallisen sosiaalisen kontrollin kuten lainsäädännön merkitystä pidettiin varsin vähäisenä.

Vuonna 1969 Alkoholitutkimussäätiön tutkimusalue laajennettiin käsittämään varsinaisen alkoholitutkimuksen ohella raittiuskasvatus sekä laiton huumeiden väärinkäyttö. Jo nämäkin seikat olisivat saattaneet vaikuttaa tutkimuksen suuntautumiseen, mutta tärkein tähän vaikuttanut tekijä oli kuitenkin vuoden 1968 alkoholilain voimaantulon seurauksena ollut alkoholinkulutuksen ja alkoholihaittojen huomattava lisääntyminen. Ennen vuoden 1968 alkoholilainsäädännön voimaantuloa oli arvioitu, että uudistukset lisääisivät alkoholinkulutusta enintään noin 15 prosenttia, ja jo näitä vaikutuksia oli edeltä käsin valmistauduttu tutkimaan (ks. esim. Mäkelä 1971; Ahlström-Laakso 1975). Vai-

kutukset olivat kuitenkin huomattavasti odotettua voimakkaammat ja vaativat selitystä. Seurauksena oli, että kontrollipolitiikan vaikutukset, juomatapojen muutokset ja alkoholin käytön yhteys erilaisiin alkoholihaittoihin nousivat nopeasti uudestiheränneen kiinnostuksen kohteiksi. 1970-luvulla tehtiin myös sarja tutkimuksia, jotka käsittelivät kontrollipolitiikan rakenteellisia ja taloudellisia määreitä. Useissa näistä tutkimuksista aihetta lähestyttiin historiallisesta perspektiivistä.

Alkoholipoliittisten kysymysten tutkiminen ei rajoittunut vain Suomen alkoholiolojen muutoksiin. 1970-luvulle oli luonteenomaista jo aiemmin harrastetun pohjoismaisen yhteistyön syveneminen sekä kansainvälisen yhteistyön voimakas lisääntyminen. Yksi merkittävimmistä tämän kauden julkaisuista on teos ”Alkoholipoliittikka – kansanterveydellinen näkökulma”, jossa kansainvälinen tutkijaryhmä Kettil Bruunin johdolla tiivistä päätelmänsä seuraavasti: ”Alkoholin kokonaiskulutuksen muutokset vaikuttavat ihmisten terveyteen kaikissa yhteiskunnissa. Koska alkoholinkulutusta voidaan rajoittaa alkoholi-kontrollin keinoin, alkoholin saatavuuden kontrolli on kansanterveydellinen kysymys” (Bruun & al. 1975, 92). Toinen tärkeä kansainvälinen projekti oli Klaus Mäkelän johtama ”International Study of Alcohol Control Experiences”.

Kahden viime vuosikymmenen merkittävään alkoholitutkimukseen kuuluvat myös vuosina 1968, 1969, 1976 ja 1984 toteutetut koko väestöä koskevat juomatapatutkimukset, jotka ovat tarjonneet sekä materiaalia alkoholipoliitikasta käytävälle keskustelulle että aineistoa ja lähtökohtia monille erillistutkimuksille. Kaksi 1980-luvun tutkimuksen muuta tunnuspiirrettä ovat olleet juomisen kulttuuristen merkitysten painottuminen ja uudelleen virinnyt kiinnostus alkoholiongelmien hoitoa kohtaan (Mäkelä 1988).

Kun Alkoholitutkimussäätiö perustettiin, oli vallalla voimakas usko ja luottamus siihen, että moraalisia kiistoja voidaan ratkaista tieteellisin perustein ja että yhteiskuntatieteet uusine empiirisine työkaluineen palvelisivat juuri tätä tarkoitusta (Bruun 1977). Tutkimuksen kehitykseen vaikutti merkittävästi myös säätiön perustajien usko kasvatuksen voimaan ja siihen, että juomatapoja voitaisiin muuttaa.

Perustajajäsenistä Pekka Kuusi nousee esiin sekä tutkijana, säätiön tutkimuslinjan viitoittajana että alkoholipolitiikan ideologina. Pekka Kuusi kehitti 1940-luvun lopulta alkaen Alkon peruslinjaa, jota on noudatettu aina 1970-luvun alkuun ja jota osittain noudatetaan vieläkin. Kuusessa henkilöityi toisellakin tavalla alkoholipolitiikan ja -tutkimuksen yhteys: hän toimi Alkon johtajana vuosina 1952–1972 ja pääjohtajana vuosina 1972–1982. Alkon johdossa Kuusi myötävaikutti siihen, että tutkimukseen oli käytettävissä riittävästi varoja, että tutkimusta hyödynnettiin päätöksenteossa ja että Alkon johto ei pyrkinyt ohjailemaan tutkimustyötä eikä kontrolloimaan tutkimustuloksia. Klaus Mäkelää lainataksemme (Mäkelä 1970, 13–14): ”Koko sen [Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen] toimikautena en ole huomannut kenenkään tosissaan väittäneen, että laitoksella ei vallitsisi tutkimuksen vapaus tai että laitoksen tutkimukset olisivat propagandistisia tai epätieteellisiä”. Kuusen luoma traditio ja pelisäännöt ovat pysyneet voimassa myös 1980-luvulla.

Kun verrataan toisiinsa tehtyjä tutkimuksia ja tosiasiallisia muutoksia alkoholipoliitikassa, ei kuitenkaan voida osoittaa, että kontrolloimet olisivat tutkimustulosten suoria seurauksia. Joitain yksittäisiä esimerkkejä toki on, vaikka syyn ja seurauksen nimeäminen ei olekaan itsestään selvää (ks. esim. Mäkelä 1970, 13). Joka tapauksessa tutkimusraportteja ainakin luettiin ja tutkimusten tuloksia

käytettiin perusteluina. Esimerkiksi keski-olutlain perusteluissa viitattiin kokeelliseen tutkimukseen, jonka mukaan alkoholi oluen muodossa nautittuna aiheuttaa vähemmän aggressiivisuutta kuin väkevien juomien muodossa.

Silti voi olla hieman yllättävää, että 1950-luvulla toteutettu tutkimusohjelma, joka avoimesti tähtäsi alkoholipoliittikkaan liittyvien ongelmien ratkaisuun, ei aiheuttanut välittömiä poliittisia muutoksia. Itse asiassa Pekka Kuusi valittelee eräässä kirjoituksessaan, että vuosina 1958–1963 istunut alkoholikomitea, jonka tehtävänä oli nimenomaisesti arvioida alkoholitutkimuksen tuloksia, ei omistanut yhtäkään kokousta alkoholitutkimukselle (Bruun & Mäkelä 1977). Selitys tähän on lähinnä se, että 1960-luvun alun varsin maatalousvaltainen Suomi ei vielä ollut yhteiskunnallisesti valmis vapaampaan alkoholipoliittikkaan.

Toisaalta voidaan myös väittää, että tutkimusten välittömiä vaikutuksia alkoholipoliittikkaan ei tulisi pitää tutkimuksen hyödyllisyyden ja hedelmällisyyden peruskriteerinä. Toinen tapa lähestyä tutkimuksen ja käytännön suhdetta on todeta, että vallitseviin näkemyksiin ja käytännön politiikkaan samastuva tutkimus menettää helposti merkityksensä. Tutkimuksen tehtävänä ei ole niinkään ratkaista päivänkohtaisia poliittisia ongelmia vaan lisätä yleistä tietämystä ja analysoida kehityskulkuja eri näkökulmista ja tältä pohjalta kehitellä erilaisia vaihtoehtoja ja toimintamalleja (Bruun 1981). Toisin sanoen on myös kysyttävä, missä määrin tutkimus on todella pystynyt kyseenalaistamaan vallitsevaa politiikkaa ja tarjoamaan uusia näkökulmia ja vaihtoehtoisia toimintamalleja julkiseen keskusteluun ja päätöksentekoon.

Edellä on todettu, että 1960-luvulla tutkimuksen kysymyksenasettelut olivat melkoisesti etäännyneet käytännön alkoholipoliittikan kysymyksenasetteluista. Silti tälläkin vuosikymmenellä – kuten sitä ennen ja sen jälkeen – tutkijat ovat osallistuneet sekä julkiseen alkoholipoliittiseen keskusteluun että

Alkon ja valtionhallinnon piirissä tapahtuvaan asiantuntijatyöhön. Tässä mielessä Suomen alkoholitutkimus on ollut varsin läheisessä suhteessa päätöksentekoon koko sodan jälkeisen ajan riippumatta siitä, onko tutkijoiden mielipiteisiin yhdytty vai onko ne hylätty varsinaisessa päätöksenteossa. Lehdistön asenne alkoholiin ja siihen liittyviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin on tukenut tätä suhdetta; alkoholitutkimuksen tulokset ovat Suomessa saaneet keskimäärin enemmän huomiota tiedotusvälineissä kuin muiden yhteiskuntatieteellisten alojen tulokset, mikä heijastaa suomalaisen yhteiskunnan yleistä kiinnostusta alkoholikysymyksiin.

Vuoden 1968 lainmuutos, jota seurasi alkoholinkulutuksen ja siihen liittyvien ongelmien jyrkkä lisääntyminen, ei muuttanut pelkästään tutkimuksen suuntaa vaan loi myös uudenlaisen käytännön alkoholipoliittisen tilanteen. Näin tapahtui, koska juomatavat eivät 1970-luvun alussa muuttuneetkaan kultivoidummiksi, kuten vapaamielisen alkoholipoliittikan kannattajat olivat otaksuneet käyvän. Vuoden 1976 alkoholikomitean asettaminen oli yksi muuttuneen tilanteen ilmentymä.

Vuoden 1976 parlamentaarisen alkoholikomitean tärkein tehtävä oli ”laatia selvitys käytettävissä olevien tutkimusten ja tilastojen avulla alkoholinkulutuksemme viime vuosien kasvun syistä sekä kasvun aiheuttamista haittoista ja vaurioista” (Vuoden 1976 alkoholikomitean mietintö). Komiteamietintöön sisältyi tutkimuksiin perustuva selvitys, joka oli poikkeuksellisen laaja ja perusteellinen arvioidessaan suomalaisen alkoholitutkimuksen tuoreimpia tuloksia. Valtaosa mietintöön sisältyneistä tutkimuksista olisi valmistunut komiteasta riippumattakin, mutta osa töistä syntyi komitean toivomuksesta ja osan valmistumista komitean olemassaolo nopeutti. Komiteassa oli myös alkoholitutkimuksen edustajia: Kettil Bruun ja Klaus Mäkelä toimivat pysyvinä asiantuntijajäseninä.

Komiteamietinnön toimenpideosasta käy selvästi ilmi, että komitean peruslinja ja monet sen suositukset nojautuivat alkoholitutki-

muksen tarjoamiin tietoihin ja tulkintoihin. Komitean yksimielinen linjahan oli, että alkoholipolitiikkaa olisi asteittain tiukennettava (Koski 1981). Myös Alkossa tapahtui vastaavanlainen asennemuutos. Yhtiön vuonna 1978 hyväksytyssä ”Alkon tehtävä ja toimintalinja” -dokumentissa todetaan muun muassa, että ”alkoholijuomien kulutuksen ja alkoholihaittojen yhteys on osoittautunut maassamme kiinteäksi. Alkoholihaitat riippuvat sekä kokonaiskulutuksen tasosta että juomatavoista. Täten alkoholihaittojen minimointipyrkimys edellyttää Alkolta nimenomaan alkoholijuomien kokonaiskulutusta rajoittavaa alkoholipolitiikkaa” (Alkon tehtävä ja toimintalinja, 1978, 6–7). Enää ei siis puhuttu yksinomaan haittojen minimoinnista.

Jälkikäteen voidaan komitean työstä tehdä kaksi päätelmää. Ensiksi, komitean alkoholitutkimuksen tulosten perusteella omaksuma tiukka linja tuki alkoholinkulutuksen kasvun tasaantumista ja haittojen lievenemistä. Vaikka mietintö johtikin vain vähäisiin yksittäisiin uusiin toimenpiteisiin, viranomaiset ja Alko noudattivat melko tarkasti komitean esittämää yleislinjaa. Esimerkiksi valtiovalta oli nyt valmiimpi hyväksymään alkoholijuomien hinnankorotukset, Alkon myymäläverkostoa ei laajennettu eikä anniskeluravintoloiden määrän annettu juuri kasvaa ja alkoholin mainontakin kiellettiin vuonna 1977.

Toiseksi, komiteaa on myöhemmin kritisoinut siitä, että sen päätelmät perustuivat osittain ”vanhentuneisiin” alkoholinkulutuksen ja alkoholihaittojen kasvua painottaviin tutkimustuloksiin. Alkoholinkulutuksen kasvu oli nimittäin loppunut 1970-luvun puolivälissä ja kulutustaso tulisi pysymään vakaana seuraavan vuosikymmenen ajan, mutta tätähän eivät tutkijat niin kuin eivät komitean jäsenetkään voineet tuolloin tietää. Jälkikäteen voidaan kuitenkin arvella, että enemmistö komitean jäsenistä olisi todennäköisesti valinnut jonkin verran väljemmän linjan ja korostanut enemmän alkoholitiedotuksen ja -valistuksen merkitystä, jos kulutuksen kehityksessä tapahtunut käänne olisi selvästi tiedostettu.

Sallivampi linja olisi taas vuorostaan vaikuttanut viranomaisten ja Alkon asenteisiin, sillä tuohonkin aikaan oli useilla tahoilla valmiutta vapaamielisiin kannanottoihin.

Osittain parlamentaarisen alkoholikomitean mietintöön liittyen Suomessa ryhdyttiin 1970-luvun lopulla kokeilemaan alkoholimyymälöiden pitämistä kiinni kesälauantaisin. Toimenpidettä olivat ehdottaneet sekä järjestyspoliisi että alkoholitutkijat. Sittenkin kokeiluun yhtyivät myös Ruotsi ja Norja. Kokeilujen tuloksena oli, että näissä maissa päädyttiin erilaisiin ratkaisuihin: Norja palasi alkoholimyymälöiden ympärivuotiseen aukioloon lauantaisin, Ruotsi sulki alkoholimyymälät lauantaisin ympäri vuoden ja Suomessa päädyttiin jatkettuun kesäaikaiseen lauantaisulkemiseen, jolloin myymälät olivat kiinni lauantaisin viitenä kesäkuukautena ja avoina muun osan vuotta. Tämä käytäntö jatkui aina vuoteen 1991.

Päätös paluusta ympärivuotiseen aukioloon lauantaisin tehtiin nopeasti, vaikkakaan se ei tullut täydellisenä yllätyksenä, koska asiasta oli keskusteltu laajasti sekä Alkon elimissä että julkisuudessa. Lauantaisulkemisesta luopuminen ei myöskään sinänsä merkinnyt muutosta alkoholitutkimuksen ja alkoholipolitiikan suhteessa; vanhoja tutkimustuloksia ei suinkaan päätöstä tehtäessä todettu vääriksi. Lauantaisulkemisesta luopuminen osoittaa kuitenkin, että alkoholikysymys on menettänyt osan poliittisesta painoarvostaan. Päätöstä tehtäessä todettiin nimittäin muun muassa, että ”ajat ovat muuttuneet” ja että asiakkaat yleisesti vaativat parempaa palvelua ja joustavampia aukioloaikoja. Monet muutkin erikoisliikkeet pidensivät aukioloaikojaan samaan aikaan ja jotkut alkoivat olla auki myös lauantaisin.

Tuoreimman, vuonna 1987 nimitetyn alkoholikomitean työskentely on toinen osoitus siitä, että alkoholikysymys on menettänyt poliittista painoarvoaan. Tämä komitea ei enää käsitellyt vain alkoholipolitiikkaa sinänsä, vaan tarkasteli sitä ennemminkin osana sosiaalipolitiikkaa ja terveydenhuoltojärjestel-

mää. Komitean alkoholipoliittiset suositukset eivät myöskään olleet yhtä tiukkoja kuin parlamentaarisen alkoholikomitean suositukset olivat olleet. Tästä huolimatta vuoden 1987 komitean suosituksilla on ollut vähemmän vaikutusta toteutuneeseen alkoholipolitiikkaan 1980-luvun lopussa ja 1990-luvun alussa kuin vuoden 1976 parlamentaarisen alkoholikomitean suosituksilla oli edellisen vuosikymmenen taitteessa.

YHTEENVETO JA KESKUSTELU

Alkoholitutkimuksen ja alkoholipolitiikan vuorovaikutus toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa voidaan tiivistää neljään kohtaan:

1. Yhteiskuntatieteellinen alkoholitutkimus on Suomessa ollut varsin laaja-alaista. Tutkimusta on rahoittanut Alko, mutta tutkijoilla on ollut akateeminen vapaus päättää tutkimusohjelmista. Kansainvälisesti katsoen tutkimus on ollut korkeatasoista.

2. Tutkimus käynnistyi 1950-luvulla pitkälti vastauksena alkoholipolitiikan harjoittamisessa kohdattuihin ongelmiin. Vastauksia etsittiin laaja-alaisen tutkimusprojektien avulla. 1960-luvulla suurimittaisten ja alkoholipolitiikkaan keskittyneiden tutkimusohjelmien kautta seurasi ajanjakso, jolloin pyrittiin lisäämään tosiasiatietoa alkoholista kytkemättä sitä välittömästi alkoholipoliittisiin ongelmiin. Vuoden 1969 jälkeen alkoholipoliittiset kysymykset ovat olleet uudelleen heränneen mielenkiinnon kohteena.

3. Alkoholipoliittinen tutkimus ei ole suoranaisesti vaikuttanut kovin monen toimenpiteen toteuttamiseen. Sen sijaan tutkimus on vaikuttanut alkoholipoliittiseen ajatteluun ja alkoholipolitiikasta käytävään julkiseen ja yksityiseen keskusteluun. Etenkin 1970-luvulla tutkimuksen esittämät ajatukset ja näkökohdat heijastuivat varsin nopeasti ja suoraviivaisesti alkoholipoliittiseen ajatteluun ja merkittävästi myös käytännön alkoholipolitiikkaan. Tutkimuksen vaikutus alkoholipoli-

tiikkaan on huomattavalta osin perustunut siihen, että tutkijat eivät ole eristäytyneet kammioidensa vaan ovat osallistuneet moniin päätöksentekoprosessin eri vaiheisiin.

4. Toista maailmansotaa seuranneina parina vuosikymmenenä suomalainen alkoholitutkimus vaikutti enemmän Alkon linjavalintoihin kuin koko suomalaisen yhteiskunnan alkoholipoliittisiin näkemyksiin; Alkon linja ei suinkaan aina ole ollut identtinen Suomessa toteutuneen alkoholipolitiikan kanssa. 1970-luvulla tutkimuksissa esitetyillä ideoilla ja näkemyksillä oli melko välitön ja suora vaikutus suomalaisen alkoholipolitiikan muotoutumiseen ja myös eräisiin käytännön ratkaisuihin, etenkin lauantausulkemiskokeiluun. 1980-luvulla yhteiskunnallisen alkoholikysymyksen painoarvo on keventynyt ja sen seurauksena tiukasti alkoholipoliittisiin kysymyksiin keskittyvän tutkimuksen merkitys on vähentynyt.

Suomessa, samoin kuin muissakin Pohjoismaissa, ennalta ehkäisevä ja rajoittava alkoholipolitiikka on ollut kiinteä osa hyvinvointivaltion rakentamista. Tällä hetkellä hyvinvointiprojektin liikevoima tuntuu ehtyvän ja hyvinvointipolitiikkaa toteuttavaa koneistoaikin halutaan purkaa. Alkoholipoliittisten rajoitusten purkaminen tosin alkoi jo silloin, kun hyvinvointivaltion rakentaminen vielä oli hyvässä vauhdissa. Aluksi liberalisoinnin moottorina toimivat väestön mielipiteen muuttuminen, taloudelliset intressit ja ennen kaikkea matkailuun sekä hotelli- ja ravintolalaan liittyvät intressit. Liberalisoinnin edessä alkoholiin liittyvät elinkeinot saivat yhä lisää liikkumatilaa. Tästä huolimatta viime vuosikymmenen aikana alkoholipoliittisiin rajoituksiin kohdistuneet paineet ovat muuttaneet luonnettaan ja kotimaiset intressit ovat korvautuneet tai niiden rinnalle ovat tulleet kansainväliset vaikutteet, erityisesti Euroopan taloudellinen yhdentyminen, kansainvälinen kilpailu ja markkinavoimien esiinmarssi.

Tapahtunut kehitys on yhä enemmän voimistamassa sitä näkemystä, että yksinomaan

alkoholipoliittisin keinoin ei kyetä lieventämään alkoholista aiheutuvia ongelmia puhumattakaan niiden ratkaisemisesta. Alkoholipoliitiikka ei yksinkertaisesti voi muodostaa muusta yhteiskuntapolitiikasta irrallaan olevaa saareketta. Alkoholipoliitiikka on kiinteä osa sosiaali- ja terveyspolitiikkaa ja sitä kautta yhteydessä yleiseen yhteiskuntapolitiikkaan. On myös selvää, että yhteiskunnan yleisellä sosiaalisella ja taloudellisella kehityksellä on suuri vaikutus alkoholinkulutukseen ja juomatapoihin.

On todennäköistä, että tiedon ja tutkimuksen merkitys poliittisia linjanvetoja tehtäessä kasvaa tulevaisuudessa. Alkoholipoliitiikka ei varmasti tule olemaan poikkeus tässä suhteessa. Alkoholipoliittiset päätöksentekijät tulevat luultavasti liikkumaan tulevaisuudessa yhä epävarmemmissa ja vaikeammin ennakoitavissa päätöksentekoympäristöissä. Tutkimus voi huomattavasti lisätä sitä tietoa, johon päätökset perustuvat. Kysymys on vain siitä, pystyykö tutkimus olemaan ajan tasalla tai pikemminkin riittävästi aikaansa edellä. On selvää, että sekä alkoholipoliitiikan että alkoholitutkimuksen täytyy sopeutua muuttuviin olosuhteisiin. Tutkimuksen kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että on yhä enemmän tutkittava ja ymmärrettävä kansainvälisiä järjestelmiä ja taloudellisia mekanismeja. Lisäksi tulevaisuudessa alkoholitutkimus pitäisi mieltää enenevässä määrin elimelliseksi osaksi sosiaalipoliittista tutkimusta.

JÄLKIKIRJOITUS

Katsauksemme alkoholitutkimuksen ja -politiikan vuorovaikutuksesta Suomessa esitettiin Kettil Bruun Societyn teemakokouksessa Perthissä Australiassa tammikuussa 1992. Siksi on paikallaan esittää muutama sana viimeaikaisesta kehityksestä.

Alkoholipoliitiikasta päätettäessä on viime vuoden aikana todellakin liikuttu yhä epävarmemmissa ja vaikeammin ennakoitavissa olosuhteissa, mistä erinomaisena osoituksena on

paraikaakin työtään jatkavan alkoholilakityöryhmän välimietinnön vastaanotto. Tulevien katsausten tehtäväksi jääköön arvioida, onko alkoholitutkimus aivan viime aikoina pystynyt kyseenalaistamaan vallitsevaa politiikkaa ja tarjoamaan vaihtoehtoisia toimintamalleja eli onko alkoholitutkimuksen ja alkoholipoliitiikan välillä vallinnut se luonnollinen ja rakenteellinen mutta samalla hedelmällinen jännite, joka Kettil Bruunin mukaan vain on opittava tietoisesti hyväksymään (Bruun 1981).

Toiseksi kiinnittäisimme huomiota siihen, että tulevaisuuden sosiaalipoliitiikkaa käsittelevässä teoksessa ”Sosiaalipoliitiikka 2017” ei alkoholia juuri mainita saati että siinä olisi ollut alkoholikysymystä koskeva oma luku. Tämä on ongelmallista, koska yhteiskunnallisen alkoholikysymyksen painoarvon väheneminen erilliskysymyksenä ei käsittäksemme alkuunkaan yhdisty alkoholin aiheuttamien ongelmien vähenemiseen; pikemminkin alkoholin aiheuttamat ongelmat ovat viime vuosina vain pahentuneet. Peräänkuuluttaessamme alkoholitutkimuksen mieltämistä olennaiseksi osaksi sosiaalipoliittista tutkimusta olemme väittämässä, että alkoholiongelmia ei enää voida säädellä yksinomaan erillisten alkoholipoliittisten toimien avulla, kuten oli asian laita siinä Suomessa, jossa alkoholia kulutettiin noin 2 litraa asukasta kohden. Nykypäivän Suomessa, jossa alkoholin tilastoitu kulutus on pysytellyt 7 litran yläpuolella jo useita vuosia, ei muusta yhteiskuntapolitiikasta irrallisena harjoitettu alkoholipoliitiikka todellakaan enää riitä. Mutta jos spesifisen alkoholikontrollin riittämättömyys tulkitaan vain alkoholin käytön ja sen aiheuttamien ongelmien kaikenlaisen säätelyn hylkäämiseksi, olemme kulkemassa kohti kestäväntöntä tilannetta. Olemme kuitenkin yhä sitä mieltä, että alkoholitutkimus on mielletävä olennaiseksi osaksi sosiaalipoliittista tutkimusta, mutta lisäisimme, että silloin on myös harjoitettavassa sosiaalipoliitikassa alkoholiongelma mielletävä vakavasti otettavaksi toimintakentän osaksi.

KIRJALLISUUS

Ahlström-Laakso, Salme: Drinking habits among alcoholics. The Finnish Foundation for Alcohol Studies, Vol 21. Helsinki 1975

Ahlström, Salme: Yhteiskuntatieteellinen alkoholitutkimus. Teoksessa: Peltoniemi, Teuvo & Voipio, Martti (toim.): Alkoholit ja yhteiskunta. Helsinki: Otava, 1983

Alkon tehtävä ja toimintalinja. Helsinki: Oy Alko Ab, 1978

Bruun, Kertti: Säätiön tutkimusohjelma. Alkoholipolitiikka 22 (1957): 6, 199–202

Bruun, Kertti: Alkoholipoliittinen tilannearvio. Alkoholipolitiikka 42 (1977): 6, 287–292

Bruun, Kertti: Tutkimuksen ja päätöksenteon välillä on luonnollinen jännite. Alkoholipolitiikka 46 (1981): 6, 285–291

Bruun, Kertti & Edwards, Griffith & Lumio, Martti & Mäkelä, Klaus & Pan, Lynn & Popham, Robert E. & Schmidt, Wolfgang & Skog, Ole-Jør-

gen & Sulkunen, Pekka & Österberg, Esa: Alkoholipolitiikka – kansanterveydellinen näkökulma. Forssa: Alkoholitutkimussäätiö, 1975

Bruun, Kertti & Mäkelä, Klaus: Pekka Kuusi ja yhteiskunnallinen alkoholitutkimus. Alkoholipolitiikka 42 (1977): 4, 167–172

Koski, Heikki: Alkoholitutkimus ja alkoholipolitiikka. Alkoholipolitiikka 46 (1981): 6, 281–282

Mäkelä, Klaus: Alkoholitutkimus ja alkoholipolitiikka. Alkoholikysymys 38 (1970): 1, 13–17

Mäkelä, Klaus: Alkoholitutkimus ja alkoholipolitiikka. Sosiologia 8 (1971): 4, 215–237

Mäkelä, Klaus: Sosiologia ja lainvalmistelu. Lakimies 10 (1985): 2, 218–226

Mäkelä, Klaus: The Finnish Foundation for Alcohol Studies and the Social Research Institute of Alcohol Studies. British Journal of Addiction 83 (1988): 2, 141–148

Parlamentaarisen alkoholikomitean mietintö. Komiteamietintö 1978:33.

HYVIÄ UUTISIA!

Tiedotustutkimuksen tilaaminen on edelleen naurettavan halpaa.

Vuosikerta 120/135 mk. Opiskelijoilta hymyilyttävät 60 mk.

Uusille tilaajille numero 4/92 ilmaiseksi.

Tilaukset:

Tiedotusopillinen yhdistys ry, Tampereen yliopisto,
Tiedotusopin laitos, PL 607, 33101 Tampere.
PS-tili TA 5779 65-3.

YDIN

Rauhanasema

Veturitori

00003 HELSINKI

Ydin
maksaa
posti-
maksun

Vastauslähetyk-
Lupa 00520/146

1 + 8 ! Tilaa Ydin erikoishintaan.

TILAA NYT: 1 + 8 vain 160 mk!

Toimi heti. Saat vuoden 1993 hintaan myös vuoden 1992 viimeisen numeron — 64 sivua! Se ruotii teemaa: MITÄ HYVINVOINTIVALTION JÄLKEEN? Eturivin kirjoittajat vastaavat Sinulle.

Rastita tilauksesi ja lähetä tämä kortti:

☐ 160 mk 1+8 ☐ 140 mk 1+8 opiskelijatilaus
☐ 90 mk puoli vuotta (=4 numeroa)

Tai soita puh. 90-144 991/Sylvi. Tai maksa ps-tilille: 150 9924.

HUOM! Maksamalla postimaksun voit tilata näytteenumeron (Ydin 6/92). ☐ Tilaan näytteenumeron.

Nimi _____

Lähiosoite _____

Postinumero _____

Postitoimipaikka _____